

Lærerveiledning

Innhold:

- 1.0 Tjørhomsamlingen
- 2.0 Tjørhomsamlingen i forhold til skolens fag og mål
- 3.0 Forslag til oppgaver/ aktiviteter
- 3.1 Egenaktivitet
- 3.2 Fortellerverksted
- 3.3 Forslag til diskusjon
- 3.4 Drama/ musikk
- 4.0 Billedanalyse og tolkning
- 4.1 Katalogopplysninger
- 4.2 Billedbeskrivelse
- 4.3 Formanalyse (billedspråket)
- 4.4 Tolkning (bildets betydningsinnhold)
- 4.5 Fire grunnleggende kunstteorier
- 5.0 Teknikken høytrykk
- 5.1 Fra tre og linoleum til trykk
- 5.2 Høytrykkets estetiske karakter
- 5.3 Tresnittshistorisk snitt – fra bibelillustrasjoner til autonom kunst
- 6.0 Om å gå på kunstutstilling
- 7.0 Litteratur og nettressurser

1.0 Tjørhomsamlingen

Professor Ola Tjørhom har i løpet av mange år bygget opp den største private samlingen av høytrykk (tresnitt og lino) her til lands. Med et ønske om å gjøre denne tilgjengelig for et bredt publikum, donerte han i 2008 tresnittsamlingen til Haugesund Billedgalleri. Tjørhomsamlingen gir publikum en unik mulighet til å se den kunstneriske spennvidden innenfor denne kunstneriske uttrykksformen, med de eldste bildene fra slutten av 1800-tallet fram til de nyeste fra 2000-tallet. Samlingen som består av nærmere 250 arbeider representert ved over 150 kunstnere, gjenspeiler sentrale tendenser innenfor norsk, nordisk og tysk tresnitt. Ellers inneholder samlingen en rekke arbeider av tyske, danske og svenske grafikere, dessuten kunstnere fra England og andre europeiske land, foruten Japan, USA, Australia, Afrika, Latin-Amerika. Samlingen inneholder også et mindre antall lino og xylografier (trestikk). Sammen med kunstverkene fikk galleriet også overlevert Ola

Tjørhoms dokumentasjonsarkiv. I arkivet inngår utstillingskataloger, tidsskrift, kritikker og omtaler av bildene.

Ola Tjørhom har konsentrert samlingen omkring **norske** kunstnere som har hatt tresnitt som sitt hovedvirke. Nesten samtlige av dem (med unntak av Edvard Munch og Nikolai Astrup) er representert. Som helhet avspeiler derfor samlingen *hovedlinjene* i norsk grafikkhistorie med hovedvekt på perioden fra 1940 og framover. Da fikk også tresnittet en oppblomstring i Norge gjennom den såkalte "tresnittskolen", der spesielt fargetresnittet kom i fokus. "Den norske tresnittskolen" hadde også et ønske om at kunst skulle bli allemannseie, og høytrykket som det var mulig å mangfoldiggjøre, kom til å utgjøre et billig alternativ til det langt mer kostbare oljemaleriet. Kunstnere som Henrik Finne, Paul René Gauguin, Vilhelm Tveteraas, Bernhard Bertram, Knut Frøysaa, Terje Grøstad, Ellef Gryte, Sverre Hjertsen, Eysten Sigurdsson og Svallaug Svalastoga m.fl. er alle representert. I tillegg har samlingen verk laget av internasjonalt anerkjente grafikere som Käthe Kollwitz, Max Beckmann, Conrad Felixmüller, Otto Pankok, HAP Grieshaber, Peter Brandes m.fl.

Tresnittet inngår i samlinger ved flere institusjoner, men er i Norge ikke noe sted så bredt representert som i Haugesund Billedgalleri. Samlingens bredde og tidshistoriske spenn gir en helhetlig fremstilling av tresnittets utvikling, noe som gjør den unik både i faglig og museal sammenheng.

2.0 Tjørhomsamlingen i forhold til skolens fag og mål

Noen generelle mål ved bruk av Tjørhomsamlingen i undervisningen:

- Løfte fram utvalgte kunstverk fra en unik kunstsamling.
- Gi ungdom kunstopplevelser og kunnskap om en gammel kunstnerisk teknikk.
- Gi ungdom muligheter til å komme med sine personlige ytringer om kunstverk, samfunnsforhold, relasjoner, barndom og oppvekst i ulike medier og gjennom forskjellige uttrykk. Gi elevene muligheter til å både få *oppleve, uttrykke og reflektere* over kunstverkene de møter.

Tjørhomsamlingen kan fint knyttes opp mot Kunnskapsløftet KL06 og ulike fagplaner i den videregående skolen, og gir mange muligheter til fordypning:

I kunst og håndverk står visuell kommunikasjon sentralt, og kompetansemålene etter 10.-årstrinn slår fast at elevene bl.a. skal beherske ulike funksjoner i billedbehandlingsprogram, tegne bildemanus, redigere og manipulere enkle digitale opptak og lage multi-mediapresentasjoner. Eksperimentering med visuelle virkemidler står også sentralt her. I hovedområdet kunst skal elevene bl.a. benytte ulike kunstneres uttrykk

gjennom forskjellige tider og medier, som utgangspunkt for eget skapende arbeid. De skal også kunne sammenligne ulike retninger og tradisjoner innenfor todimensjonal kunst. I hovedområdet kunst og kultur (i programområder for formgivningsfag), står studier av kunst og kultur som utgangspunkt for eget skapende arbeid og selvstendige tolkninger av kunstneriske uttrykk, sentralt. I Visuelle kunstoffag (1-3) skal eleven kunne presentere verk av sentrale billedkunstnere i Norge og andre land fra 1900-talet og fram til i dag, og sette kunstverk inn i en samfunnsmessig og idéhistorisk sammenheng. Samlingen vil også kunne være et verdifullt bidrag i valgfrie programfag som trykk og foto og kultur og samfunn. I førstnevnte fag står utprøving av materialer og trykkeprosesser og møte med trykk av sentrale utøvere, sentralt. Faget skal også gi elevene grunnlag for å forstå den kulturelle og samfunnsmessige betydningen av å kunne mangfoldiggjøre bilder og tekst. Bokkunst, illustrasjon og arbeid av sentrale grafikere vies også oppmerksomhet. I kultur og samfunn fokuseres det bl.a. på sammenhenger mellom kunst, estetikk, idéhistorie og politikk (kunst i et samfunnsmessig perspektiv). Elevene skal også kunne bruke fagterminologi i vurdering og formidling av kunst. Alt dette er mål som Tjørhomsamlingen vil kunne illustrere og knyttes opp mot.

I norsk er *sammensatte* tekster med skrift, bilde og lyd et viktig område, og ett av målene etter 10. årstrinn er at elevene skal kunne bruke ulike medier, kilder og estetiske uttrykk i egne norskfaglige- og tverrfaglige tekster. Som bakgrunn for å prøve ut ulike tekstsjangre vil også verk fra Tjørhomsamlingen kunne danne et godt utgangspunkt, både på ungdomstrinnet og i videregående skole.

I hovedområdene samfunn og historie står blant annet aktuelle samfunnsspørsmål (politikk), menneskerettigheter og menneskeverd sentralt. Elevene skal kunne reflektere over meningsinnhold i tekster og bilder. Faget skal dessuten utdype forståelsen av forholdet mellom samfunnslivet og det personlige liv og forsterke elevenes evne til å tenke fritt og kritisk om samfunnet rundt seg. Alt dette er emner som flere av kunstverkene i samlingen også kan belyse.

Et annet fag som passe godt sammen med deler av samlingen er RLE (religion). Mange arbeider behandler religiøse temaer eller omhandler eksistensielle problemstillinger omkring liv og død, det ondes problem m.m.

Tjørhomsamlingen er også særlig aktuell å benytte i tverrfaglige prosjektarbeid mellom for eksempel kunst og håndverk (visuelle kunstoffag), norsk, og samfunnsfag (samfunn, politikk og menneskerettigheter), samt RLE (religion), musikk og drama. Kombinasjonen av forskjellige kunstuttrykk som bilder, ord og musikk kan åpne opp for andre opplevelser enn om de presenteres hver for seg.

3.0 Forslag til oppgaver / aktiviteter

Vi anbefaler lærerne å bli kjent med originalene og stoffet i forkant av et undervisningsforløp. Ikke hele Tjørhomsamlingen er til enhver tid utstilt. For å få rede på hvilke kunstverk som er tilgjengelige, ta derfor kontakt med galleriet. Se ellers Haugesund Billedgalleri: <http://www.haugesund-billedgalleri.net/>

Det kan også være en idé å trykke ut gjengivelser av noen av verkene og henge disse opp i klasserommene slik at elevene får bli kjent med bildene over tid.

Nedenfor finnes noen forslag til generelle aktiviteter, disse må tilpasses kunstverk, årstrinn, fag, elevens erfaringsbakgrunn og tid til rådighet. Oppmuntre elevene til å bruke sin fantasi og sine egne erfaringer i møtet med verkene. Både teknikk, kunstneriske virkemidler, tema, kunsthistorie, samt **de unges egne reaksjoner og fabuleringer** er alle viktige aspekt i formidling av billedkunst. Elevenes individualitet gjør at de ser forskjellige aspekt i bildene og dialogen omkring det de ser kan utfylle forståelsen av det er vitne til.

3.1 Egenaktivitet:

Inspirert av... Fra inntrykk til uttrykk: Med utgangspunkt i ett (el. flere) bilder i samlingen, skal elevene lage sitt eget bilde. Det mest nærliggende rent teknisk er å benytte en grafisk teknikk (for eksempel linosnitt). Andre teknikker / medium som kan være aktuelle i en slik oppgave er tegning, pastell, akryl, foto. Oppgaven kan vinkles forskjellig avhengig av inspirasjonsverk, alder og hva elevene har arbeidet med tidligere. Noen stikkord å tenke på i forkant kan være:

Hvilke formale aspekt skal vektlegges spesielt? Stilisering (hvordan kan motivet forenkles)? Variasjon i linjer, flater og teksturer? Former, romlige virkemidler, flatevirkninger, komposisjonsprinsipper, lys-skygge, svart-hvitt, valører, farger? Skal bildet fortelle en historie? Elevene bør lage flere skisser og utkast til det endelige motivet. Sett passepartout på arbeidene og lag en utstilling der både elevenes verk, refleksjonstekst (hvilke valg de tok og hvorfor), samt inspirasjonsverkene vises.

En idé kan være å få en grafiker til skolen for å arbeide med klassen over et lengre tidsrom. Lag en utstilling med elevenes arbeider under vignetten *Inspirert av...*

Tegneøvelser: Skisseøvelser med utgangspunkt i utvalgte verk eller tegne videre ut fra en detalj i kunstverket. Ett alternativ her kan være å lese opp noen av de mest assosiasjonsskapende titlene og la elevene lage tegninger til disse. Så kan det bli spennende å få se originalene i etterkant. Likheter og forskjeller?

Plakater: "Kunsten å trykke med få ord". Grafikk som kunstnerisk teknikk har vært mye brukt i sammenhenger der en ønsker å spre et tydelig budskap. La elevene lage sine egne plakater (pamfletter) for politiske tema de selv er opptatt av.

Kalendere: Lage en kalender bestående av månedens verk fra Tjørhomsamlingen (ungdommens utvalgte tresnittverk). Ta med katalogopplysninger, elevenes egne tekster og eventuelle visuelle kommentarer. Kan kanskje legges ut på skolens hjemmeside under *Månedens grafiske verk fra Tjørhomsamlingen* el.l.?

Det iscenesatte bildet: La elevene fotografere sin kommentar til ett av verkene i samlingen. Bildene bearbeides i billedbehandlingsprogram (for eksempel Adobe Photoshop) og vises for klassen. Elevenes foto skal begrunnes både mht. til motivvalg og tekniske løsninger.

Kunstoppgaver for barn: Med utgangspunkt i Tjørhomsamlingen lager elevene "kunstoppgave-bok" for småskoletrinnet. Kan inneholde både forslag til spørsmål, praktiske oppgaver, illustrasjoner og fortellinger av elevene m.m..

Spill: Elevene velger ut 1-10 verk som utgangspunkt for å lage puslespill eller memospill. Arbeidsprosess her blir å velge ut verk, trykke ut kopier av verkene, laminere disse, skjære opp i puslebiter, evt. kopiere to og to til memo. Se gjerne museer for inspirasjon. Målgruppe: Utvalgt klasse på skolens småskoletrinn

Billedanalyse-oppgaver: Se billedanalyse-skjema og innfallsvinkler til tolkning lenger nede i heftet.

3.2 "Fortellerverksted":

Mange av kunstverkene i samlingen har figurative elementer som danner et godt utgangspunkt for skriftlige og muntlige refleksjoner. I forkant av slike aktiviteter kan man diskutere hvordan bilder kan fortelle historier og hvordan visuell kunst kan være utgangspunkt for videre diktning.

Transformasjoner. Fra bilde til ord: Elevene går tett på ett (to) kunstverk og med utgangspunkt i dette **lager de sin egen tekst** i form av dikt, fortelling, essay, debattinnlegg, sakprosa, (kunst)teoretisk tekst, prosalyrisk tilnærming, brev, eventyr, dramatisering m.m. Hvis naturlig, bruk gjerne bildets tittel som overskrift. Mange fantastiske historier ligger nok begravet i disse møtene mellom elever og kunstverk! Eventuelt som et samarbeidsprosjekt med en grafiker el. forfatter og tverrfaglig mellom kunst og håndverk og norsk. Kanskje kan noe resultere i *Klassens bok* bestående av en utvalgt samling med kunstverk, elevtekster og elevbilder?

Bilde + tekst: La elevene **finne tekster** som kan passe til, utdype / kontrastere utvalgte verk. Her har de hele litteraturhistorien å øse av og mange sjangre å velge i... Finn også

frem til samarbeidsprosjekt mellom forfattere og billedkunstnere, og let etter eldre bøker som har blitt illustrert av kunstnere (for eksempel Håkon Bleken og Håkon Gullvågs illustrasjoner til Hamsun-romaner, Frode Gryttens *Rom ved havet, rom i byen*, o.a.). Det er også nærliggende å fordype seg i noen av tekstene som illustreres av verk i Tjørhomsamlingen (for eksempel Bibelen, *Septemberfrost* av Alfred Hauge, *Arbeidsfolk* av Alexander Kielland, *Storegut*; Aasmund Olavsson diktsyklus m.fl.).

Ett bilde = en fortelling: Ett kunstverk velges ut og en kopi av dette henges opp i klasserommet. På en plate ved siden av kan elevene henge opp assosiasjoner de kommer på i løpet av en uke. Kanskje kan disse ytringene brukes til å lage en felles fortelling (tegneserie)? (Jfr. bokprosjekt, Form 4/2011, s. 24-25).

Unge Kritikere: La elevene forsøke seg som kunstanmeldere. Enkelt- eller gruppevis lager de anmeldelser av en eller flere av bildene. Prøve å formulere både faktaopplysninger, formale og tematiske trekk, samt hvordan de selv opplever bildene. Se kunstkritikk i lokal / rikspresse for inspirasjon. <http://www.kunstkritikk.no/>

Tittel-lek: Lag en liste med noen av billedtitlene. La hver elev trekke sin tittel for deretter å skrive en kort tekst med utgangspunkt i denne. Presentere kunstverkene til slutt. Hvordan sammenfaller bilde og tekst? Hvor styrende er titlene og hvilke andre titler kunne bildene hatt?

Ungdom formidler Tjørhom-samlingen: Kanskje er det en arbeidsplass/ barnehage / eldresenter / sykehjem i skolens nærområde som elevene kan besøke for å presentere sine verk fra Tjørhomsamlingen. I samarbeid med lærer velger klassen ut et visst antall verk. Klassen deles i grupper og hver gruppe lager en ppt-presentasjon bestående av opplysninger om bildet/ kunstner, egne kommentarer og arbeider. Eventuelt for andre klasser /ansatte på skolen / foreldre.

Muntlig fremføring: Elevene lager en muntlig presentasjon av utvalgte verk i samlingen. De ulike motivkategoriene kan være en god tematisk inngang. Beskrive, dikte, fortelle, diskutere, dramatisere, være kreativ, leken, alvorlig... Kanskje dette egner seg for opptak?

Ungdommens blogg: Hva tenker ungdommene om bilder i Tjørhomsamlingen? Se UKAF (Ung Kunstarena Astrup Fearnley, plattform for kunstinteressert ungdom). Her kan ungdom få mulighet til å reflektere rundt kunst, se <http://ukaf.no/>.

Intervju: La elevene intervju en kunstner som arbeider med grafikk (fortrinnsvis høytrykk). Presenteres skriftlig eller audiovisuelt, som for eksempel en filmsnutt. Se også katalogen til samlingen som inspirasjon.

Portrett av en samler: Intervjue Ola Tjørhom og få innblikk i tankene omkring hans samlervirksomhet.

Kan noen av elevenes produksjon (kommentarer) presenteres i lokalavisen?

Se for øvrig også prosjektet "KUNSTEN Å FORTELLE", <http://www.digitaltfortalt.com/> som tar utgangspunkt i Tjørhomsamlingen. For mer informasjon og mulig deltagelse, ta kontakt med Haugesund Billedgalleri.

3.3 Forslag til diskusjon:

De følgende spørsmålene er tenkt som skisse til hvordan samtaler / refleksjoner / dialog kan komme i gang.

- Hva synes elevene om Ola Tjørhoms samling? Hva er en samling og hva karakteriserer dem?
- Elevenes umiddelbare reaksjoner på et verk? (eksistensielt / sterkt / troverdig / kunstig / overbevisende / overraskende / provoserende / forvirrende / ubehagelig / intenst / nøkternt / sanselig / meditativt / intimt / estetisert / alvorlig / poetisk / brutalt osv.
- Ble elevene berørt av verket, vekket det noen følelser hos dem? Klarte bildet å engasjere dem? Intellektuelt, etisk, estetisk, sanselig?
- Opplevde elevene dette som et aktuelt verk? Gav det dem inspirasjon til samfunnsengasjement?
- Diskuter ulike tolkninger av verket. Hvilke assosiasjoner ble skapt? Hva tror de kunstneren ønsker å formidle, stille spørsmål ved?
- Hvilken politisk og samfunnsmessig betydning / slagkraft tror elevene at kunst- og kulturmobilisering kan ha?
- Hvilken betydning kan bilder som elevene skaper, ha i en politisk diskusjon / debatt? Hvordan kan de selv benytte bilder og tekst til å ytre seg om politiske saker?
- Diskutere hvordan litteratur og visuell kunst kan virke sammen på en meningsfull måte.

Forhåpentligvis blir elevenes engasjement tent og det kommer mange spennende og tankevekkende innspill!

3.4 Drama / musikk:

Dramatiseringer: Elevene lager dramatiserer sine utforskinger / tolkninger av bestemte kunstverk. Presenteres i form av små installasjoner, performancer eller tablå. Bruk gjerne enkle rekvisitter.

Musikkbilde + grafisk bilde. Lytte + Betrakte: Musikk til bilder kan være med å tydeliggjøre at kunstopplevelsen kan være både umiddelbar, fortolket - og innebære en intellektuell

aktivitet. Velg ut et mindre antall grafiske verk, la elevene lytte til ulike musikkjangre og be dem så om å finne (komponere) musikalske motiv/ tolkninger som de synes passer til / harmoniserer / kontrasterer / gjenspeiler formspråk eller innhold i bildene. Hva synes elevene skjer med det billedmessige uttrykket når ulik musikk "settes til"?

Annet:

Fordypning med vekt på:

- Høytrykkets historie og teknikk.
- Utvalgte Tjørhom-verk i en kunsthistorisk sammenheng.
- Grafikk (høytrykk) brukt i propagandaøyemed (reklame)
- Ulike motivkategorier som portrett, landskap, interiør, stilleben, bygninger, dyr osv.

4.0 Billedanalyse og tolkning

Billedkunstnerne tar i bruk mange kunstneriske virkemidler når de lager bilder. Billedanalyse kan gi elevene et begrepsapparat for å kunne beskrive og analysere formale aspekt og fungere som en veileder inn til bildets innhold.

Punktene nedenfor er tenkt som en innføring i å komme i gang med billedanalyse / tolkning og som en "verktøykasse" man kan hente spørsmål fra hvis man vil lage egne analyseark til elever. For at elevene skal ha fullt utbytte av den formalestetiske analysen forutsettes noe kjennskap til formale bildelement (så som bruk av komposisjon, rom, farger, lys / skygge m.m.), teknikk og materialbruk. Det kan for øvrig være en idé å la elevene få skrive ned sine umiddelbare tanker om bildet før de starter analysen. Etter denne kan de sammenligne de første reaksjonene med de siste tolkningene ("første og andre blikk"). Avslutte gjerne arbeidet med å la elevene ta enkle, raske skisser av det de har analysert.

4.1 Katalogopplysninger

- Tittel på bildet
- Kunstnerens navn (signatur)
- Årstall
- Mål (høyde og bredde)
- Teknikk og materiale

4.2 Billedbeskrivelse

Motivet: Starte med å beskrive det som er i bildet.

- Det fysiske rom (sjø, fjell, by osv.).
- Elementene i rommet (hvilke ting ses, stol, bord, trær osv.) Billedplan – billedrom – billedkant kan være nyttige begrep her for å stedfeste de ulike elementene.
- Figurer og deres relasjoner (mimikk, bevegelser osv.).

Sjangre (motivtype): Hvilken motivtype er dette (landskap, portrett, interiør osv.).

4.3 Formalanalyse (billedspråket)

Hvordan er bildet fremstilt? Hvilke formale elementer har kunstneren brukt? Hvilke av punktene nedenfor som er aktuelle varierer fra bilde til bilde.

Komposisjon / billedoppbygning

- Dynamisk eller statisk komposisjon?
- Symmetrisk? Midtakse?
- Sirkel, kvadrat, rektangel, trekant eller korsform?
- Geometrisk komposisjon eller er det organiske dominerende?
- Balanse mellom horisontale og vertikale linjer, eller dominerer en av dem?
- Er motivet komponert parallelt med billedflaten?
- Finnes en klar forgrunn, mellomgrunn og bakgrunn?
- Hovedhandling eller flere likestilte handlinger?
- Avskjæring av motivet i billedkant(ene)?
- Kommer betrakteren nær motivet eller er det avstand?
- Formatet. For eksempel støttes et høydeformat av loddrette linjer osv.?
- Inneholder bildet sterke dominerende kontraster eller forsiktige nyanser?

Rom og flate

- Er det rom i bildet? Eller dominerer flatevirkningen? Hvordan er i så fall flatene avgrenset?
- Finnes noe for form perspektiv? Sentralperspektiv? Finnes horisontlinje og forsvinningspunkt? Fargeperspektiv (skapes rom ved hjelp av kalde og varme farger)? Luftperspektiv (elementene blir gradvis mer uklare og lysere jo lenger inn i rommet de befinner seg).
- Fra hvilken synsvinkel ses motivet: Normal, fugl- eller froskeperspektiv?
- Finnes overlapping (liten avstand mellom objekter som ligger foran hverandre)?
- Repoussoir (stort intervall mellom objekter)?
- Finnes gradienter (gradvis avtagende størrelse, lys, farge osv.)?
- Hvordan er proporsjonene i bildet?
- Virker bildet mer dekorativt enn romlig?

Bevegelse

- Gis det inntrykk av bevegelse i bildet, og i så fall hvordan skapes det? For eksempel gjennom motivet / diagonaler / ovaler / bølgende linjer / fargebruk osv.?
- Virker uttrykket rolig (statisk)?

Linjer og rytme

- Hvordan er linjene (strekene) i bildet?
- Bølgende, buer, kurver, grasiøse, ornamentale?
- Rette vinkler og linjer? Stramme linjer?
- Tynne eller tykke linjer?
- Myke eller harde linjer?
- Kontrast mellom strek og flate?
- Flatefyllende skravering (parallele eller kryssende streker)?
- Binder linjene sammen elementene i bildet?
- Er det rytme i verket, og i så fall hvordan kommer dette frem? Gjentakelse av linjer, farger, former eller beslektede snitt (skurd, eller ved maleri: penselstrøk)?
- Er linjen viktig for bildets uttrykk?

I tre- og linosnitt er kontrast og samspill mellom strek og flate ofte et sentralt virkemiddel.

Form

- Er formene enkle eller sammensatte?
- Geometriske eller organiske?
- Åpne eller lukkede?
- Klare former eller formoppløste?
- Gruppering av former?
- Klare konturer (omrisslinjer) eller flytende?

Lys og skygge

- Er motivet belyst, og i så fall hvor mange lyskilder er det?
- Er det mulig å se hvor lyset kommer fra? Hva er i så fall lyskilden(e)?
- Hvordan faller lyset (sidelys, motlys med silhuettvirkning, lys dypt inne i bildet som strømmer mot betrakteren osv.)?
- Er det jevn belysning i bildet?
- Dagslys, diffust lyst, skarpt lys?
- Sterke kontraster mellom lys og skygge?
- Finnes slagskygge, egenskygge?
- Er lysbruken med på å skape rom i bildet?

- Virker det som om lyset har en symbolsk betydning, er det med å understreke bildets stemning /budskap?

I tre- og linosnitt er kontrasten lyst-mørkt ofte fremtredende, særlig i svart-hvitt bildene.

Farge

- Hvilke farger er benyttet (primær, sekundær, tertiær osv.)?
- Varme eller kalde farger?
- Sterke eller duse, svake farger?
- Finnes fargekontraster (lys-mørk, kald-varm, komplementær, simultan, kvalitets- eller kvantitetskontrast)?
- Benyttes mange eller få farger?
- Skaper fargene rom eller brukes de til å holde bildet i flaten?
- Brukes fargene til å danne balanse i bildet?
- Er fargebruken stemningsskapende? Naturalistisk? Ekspressiv? Symbolsk osv.
- Har fargen stor betydning for bildets innhold?

Valører og svart- hvitt

- Hvordan er forholdet mellom sort (mørkt) og hvitt (lyst)? Dominerer en av delene?
- Er det sterke kontraster eller glidende overganger?
- Finnes valører? Bli gråtonene utnyttet romskapende som skyggelegging?
- Hvordan er eventuelle skygger? Mørke, dempede, fyldige, bløte, lyse, graderte?
- Finnes høylyse partier, jevnt tonede plan eller tykke mattsvarte, fløyelsaktige partier?

Overflatevirkning / tekstur

- Hvordan fortoner bildets overflate seg? Stofflig? Grov eller fin?
- Ses spor av verktøy (kniv, huljern m.m.), spor av selve "skapelsesprosessen"?
- Utnytter kunstneren materialets (treet) egen struktur i komponeringen av bildet (ses spor av treplaten som for eksempel årringer og retninger)?
- Har teknikken og overflatevirkningen mye å si for bildets uttrykk?

Figurer

- Hvis det finnes figurer i bildet, hvordan er disse fremstilt?
- Naturtro eller forenklet? Myke eller grove trekk? Abstrahert / stilisert?
- Virker figurene flate eller romlige?
- Realistisk eller naivistisk fremstilt?
- Legges det vekt på det indre / sjelelige / personlige i menneskefremstillingen?

Formspråk

- Hvordan kan formspråket karakteriseres?
 - Figurativt: Naturalistisk / realistisk / stilisert / forenklet figurativt / abstrahert / naivistisk?
 - Nonfigurativt: Geometrisk eller organisk basert?
- Hvilken betydning har formspråket for bildets uttrykk?

4.4 Tolkning. Bildets betydningsinnhold

Hva handler bildet om, hva er det uttrykk for (finnes et budskap / tema)? Forsøk å forklare og begrunne tolkningen ved hjelp av de formale billedelementene som har kommet fram i analysen. Vis til hvordan disse underbygger og forsterker innholdet. I et godt kunstverk sies det ofte at "treenigheten" av teknikk- form – innhold smelter sammen til en fullkommen helhet.

Bakgrunnsinformasjon som kan utdype forståelsen

- Er bildet laget til en spesiell situasjon, sted, person, funksjon el. l.?
- Hvilke biografiske opplysninger om kunstneren er aktuelle å vite noe om (bakgrunn, utdanning, reiser, tilhørighet til- og påvirkning fra andre kunstnere osv.)?
- Kunstnerens egne uttalelser om verket?
- Bibliografi. Finnes det stoff om bildet noe sted (anmeldelser, kataloger, internett osv.)?

Alt dette kan hjelpe til med å sette bildet inn i en kunsthistorisk / idéhistorisk/ kulturhistorisk sammenheng. Det kan også bidra til å forstå kunstverkets samfunnsmessige og historiske forutsetninger.

Vær likevel oppmerksom på at kunstneren og kunsthistorikeren ikke har enerett på en bestemt tolkning. God kunst er åpen for mange innfallsvinkler og en oppfatning behøver ikke utelukke en annen. I tolkningsarbeidet er det ikke minst viktig at **elevene også får reflektere over sine egne personlige opplevelser av bildet.**

- Hvilke følelser / assosiasjoner får de av å se på bildet?
- Hva får det dem til å tenke på?
- Hva synes de om bildet? Grunngi synspunktene.

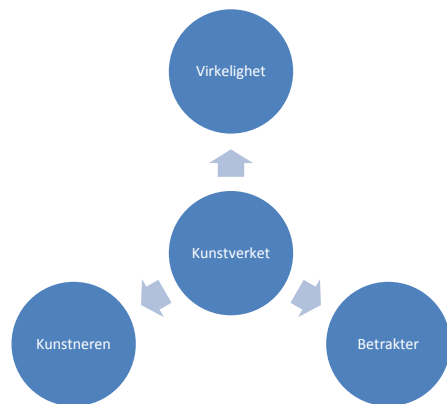
4.5 Fire grunnleggende kunstteorier - fire ulike innfallsvinkler til kunstverk

Kunstverk oppstår i et spenningsfelt mellom det estetiske og det ikke-estetiske, og i kunsthistorien betraktes kunstverkene både som historiske dokument (utsier noe om tiden de er skapt i) og som estetiske objekt (laget med fager, former, materialer osv.).

Det kan være vanskelig å tolke / forstå bilder, og av og til opplever man at bildene forblir lukkede for betrakteren. Særlig i en undervisningssituasjon kan dette være krevende. Det finnes imidlertid flere måter å se kunst på.

Tilnæringsmåtene som skisseres nedenfor har bakgrunn i fire grunnleggende teorier om kunst. Hva man vektlegger har sammenheng med kunstsyn (de ulike teoriene vektlegger ett eller flere av posisjonene), men er også knyttet til hvilken kommunikasjonssituasjon kunstverket inngår i. Forenklet kan modellen være en hjelp, et pedagogisk verktøy til å holde flere tolkningsdører oppe.

I kunstteorien skiller man gjerne mellom form og innhold og utfra dette kan en da sette opp følgende:

Skissen viser fire ulike måter å se kunstverk *som*, og for hver av dem må man skifte blikk, noe som gjør at andre elementer i bildene blir viktige i bildene. Hvilke innfallsvinkler som er mest rimelige og relevante varierer fra verk til verk og kan endre seg over tid. Her er Trygve Goa sitt linosnitt *Budbringeren*, 1984, brukt som et konkret eksempel (for mer informasjon anbefales Gunnar Danbolts bok *Blikk for bilder*, se litteraturlisten).

Kunstverk - virkeligheten: Imitasjonsteorien (etterligningsteorien). Dette er den eldste av de fire. Her ses kunstverket som en etterligning av virkeligheten, og det vi ser refererer til noe ytre (materielt, sansbart, ideelt eller himmelsk). For eksempel realismen.

Budbringeren: Hva er dette avbildning av? Fugler, mann, utsnitt av landskap osv. Hva ser elevene?

Kunstverk - kunstner: Uttrykksteorien. Denne fokuserer på forholdet mellom kunstneren og verket. Bildet er et uttrykk for kunstnerens tanker, følelser og visjoner. For eksempel ekspresjonismen.

Budbringeren: Kan dette være et uttrykk for kunstnerens emosjonelle situasjon? Hans opplevelse av seg selv, av kunstnerrollen, av samfunnet osv?

Kunstverket i seg selv: Formalismeteorien. Kunstverket betraktes som en autonom, selvstendig virkelighet med egne lover. Det materielle, sansbare, så som form, farge, linjer er det sentrale. Hvordan-aspektet er viktigere enn hva-aspektet. For eksempel store deler av modernismen, nonfigurativ kunst.

Budbringeren: Se nærmere på de formale aspektene i bildet, som for eksempel forholdet mellom sort og hvitt, forenklingen, mangel på detaljer, linjeføringen osv.

Kunstverk - betrakter: Opplevelses- eller resepsjonsteorier. Disse ser kunstverk som estetiske opplevelses- eller refleksjonsobjekt som enten kan gi betrakterne skjønne opplevelser eller provokasjoner som kan gi opphav til nye tanker Det er altså det som skjer i møtet mellom kunstverket og betrakteren som er vesentlig.

Budbringeren: Hva synes elevene bildet gir dem? Hvilke assosiasjoner får de av å se på det? Får de nye tanker av å betrakte det osv.?

I en formidlingssituasjon kan det være lurt å prøve seg fram ved hjelp av disse fire teoriene. Det vil kunne åpne flere sider ved kunstverkene, og kanskje gi elevene økt forståelse for at det ikke finnes fasitsvar i kunsten – og at nettopp i dette ligger det et **element av frihet og invitasjon til aktiv deltagelse fra deres side**. Spørsmålene kan være like viktige som svarene! La dem fortelle, fantasere, fabulere, filosofere, formidle ...

5.0 Teknikken høytrykk

Grafikk er en fellesbetegnelse på flere former for billedtrykk. Til grafisk kunst, av gresk *grafein*, å skrive, regner man som regel et grafisk blad som er et avtrykk av en trykkplate som kunstneren på forhånd har utformet. Av hver plate kan det tas flere like trykk, og hvert enkelt avtrykk regnes som et originalt kunstverk selv om det kan finnes mange like eksemplarer av hvert bilde. Motivet kan utformes i platen på ulike måter og de grafiske fremstillingsprosessene deles inn i fire hovedgrupper: **høytrykk** (fargen påføres de høyere deler av platen), **dypptrykk**, (fargen legges i fordypninger i platen), **plantrykk** (platens fargede og ufargede partier ligger på samme plan) og **stensiltrykk**. Til de vanligste høytrykksteknikkene er tresnitt, trestikk (xylografi) og linoleumssnitt (også kalt lino­snitt).

5.1 Fra tre og linoleum til trykk

Tresnittet, som er den eldste av de grafiske teknikkene, krever i utgangspunktet lite utstyr. Man benytter gjerne middels harde tresorter som for eksempel bjørk, lind, lønn, pære- eller kirsebærtre, men også myke treslag som gran og furu der treets årestruktur er lett å fremheve. Treplaten som skal brukes skjæres ut i lengderetning (langvedplate). Fremstillingsformen utnytter nivåforskjeller i treplaten. Alt som skal være hvitt (eller senere trykkes med en annen farge) skjæres bort med kniv eller huljern slik at tegningen som skal ha trykkfarge blir stående i et opphøyet relieff. Trykkfargen vales så inn ved hjelp av gummivalse, håndpresse eller en avrundet gjenstand (for eksempel en skje). Hvert motiv kan bestå av flere forskjellige trykkplater som er nøye avpasset til hverandre slik at fargefeltene i det ferdige trykket stemmer). Til slutt legges papiret oppå platen og presses mot denne. I tresnitt benyttes gjerne tynt papir (som for eksempel japanpapir el. silkepapir). Når papiret løftes av har man fått et speilvendt avtrykk av tegningen i platen.

I **fargetresnitt** skjæres i prinsippet én plate for hver farge, som alle i tur og orden trykkes over det første trykket. Når platene overlapper hverandre dannes flere fargetoner.

Trestikk (xylografi) er en spesiell form for tresnitt. Her brukes tverr- eller endeveden av et hardere langsomtvoksende treslag som frukttrær, einer eller buksbom. Fordi man skjærer på tvers av trefibrene istedenfor på langs, er det mulig å lage svært tynne streker, tett skravering og små detaljer. Det er også lettere å oppnå større detaljrikdom i lys- og skyggepartiene.

Linoleumssnittet er beslektet med tresnittet, men i sistnevnte benyttes linoleums- eller vinylbelegg til å skjære i. Dette materialet er selvsagt bløtere enn tre og gjør det lettere å få myke og sammenhengende linjer og jevne flatevirkninger med mer tekstur. Men nettopp fordi materialet er såpass mykt smuldrer eller brekker det hvis linjene blir for tynne. Svært detaljrike eller tett skraver­te partier er derfor vanskeligere å få til. En viss stilisering og

forenkling av motivet og enkelthet i komposisjonen er derfor karakteristisk for linotrykket. Teknikken egner seg godt i en undervisningssituasjon i skolen da det behøves relativt lite utstyr og en kan arbeide med det i et vanlig klasserom.

5.2 Høytrykkets estetiske karakter

I mange tresnitt utgjør det hvite arket en viktig billedmessig del, og ulike typer papir gir forskjellige estetiske virkninger med hensyn til papirets farge og struktur. Muligheten for variasjon i det grafiske uttrykket ligger også i bearbeidelsen av bunnmaterialet (treet) og trykkfargens samspill med motivet. Tresnitteknikken innbyr for øvrig til utnyttelse av kontrasten mellom mørkt og lyst, og snittene / skurdene størrelse og tetthet er med å bestemme graden av lyshet-mørkhet i bildene. Mange utnytter også treet struktur slik at årringene blir synlige i de ferdige bildene. Trykkplatens karakter og retningen i treet blir således en naturlig del av bildet, og spor av tre og skjæredredskap vitner om kunstnerens egenhendige arbeid med platen. Mens det i renessansen var strekføringen som opptok kunstnerne, ble det i moderne tid mer vanlig å fokusere på kontrastene mellom flate og strek og mellom lys og mørke (flatestil). Tre- og linoleumssnitt gir ellers ofte litt grove og forenklede form- og figurfremstillinger da langved gir begrensede muligheter for detaljutforming.

Noe av det som karakteriserer og som fascinerer dem som har valgt denne høytrykksteknikken er nettopp det nære samspillet mellom materiale, teknikk og uttrykk (form og innhold).

5.3 Tresnitthistorisk riss - Fra bibelillustrasjoner til autonom kunst

Høytrykket (som utviklet seg fra stofftrykket) var den trykkemetoden som tidligst ble tatt i bruk, de eldste trykkene som er bevart stammer fra Kina fra omkring 870 e. Kr. De første europeiske tresnittene stammer fra det tyskspråklige området på slutten av 1300-tallet. Utviklingen og utbredelsen av tresnitt-teknikken skjedde parallelt med boktrykkerkunsten, og fra 1400-tallet ble tresnitt brukt til illustrasjoner av bibler og andre bøker da bilde og tekst enkelt kunne kombineres og trykkes samtidig. Med dette hadde billig kommunikasjon, visuell formidling og kunnskapsspredning fått sitt gjennombrudd. Dette var en blomstringstid for tresnittet som nådde sitt kunstneriske høydepunkt i første halvdel av 1500-tallet. Blant den første og fremste mesteren regnes tyskeren **Albrecht Dürer** (1471-1528) med sine mange strektresnitt og serier, for eksempel *Maria liv-serien*. Senere mistet tresnittet sin popularitet som medium og ble ikke tatt i bruk igjen av kunstnere før mot slutten av 1800-tallet. Dette skyldtes flere forhold. Ett av dem var de europeiske billedkunstneres møte med de japanske fargetresnittene. Den voksende interessen for folkelig og såkalt primitiv kunst hadde også betydning. Mulighetene til et forenklet og "opprinnelig" kunstnerisk uttrykk som tresnittet åpnet for, inspirerte en rekke kunstnere, deriblant **Paul Gauguin** (1848-1903), til å skape sine grafiske arbeider. Gauguin

var igjen en inspirasjonskilde for **Edvard Munchs** (1863-1944) særpregete og fremragende bidrag til tresnittkunsten. Munch kom igjen til å anspore de tyske ekspresjonistene (1905-25) til utstrakt bruk av tresnittet.

Sett fra en kunstsosiologisk synsvinkel er reproduksjon og mangfoldiggjøring vesentlige aspekter ved grafikk. Grafikkens opprinnelige hovedfunksjon var nettopp reproduksjon og medium for visuell informasjon. Senere overtok fotografiet og de fotomekaniske trykkeprosessene denne oppgaven. Dette markerte også opptakten til den moderne grafikkens historie og dannet grunnlaget for grafikken som selvstendig billedkunstnerisk medium. Med dette skillet vokste det også fram et behov for å avgrense håndverksgrafikk (utarbeidelse av andres bilder) fra kunstnergrafikk. På midten av 1800-tallet begynte man derfor å begrense og nummerere opplagene på trykkene, samt å håndsignere dem for å markere ektheten. Grafikken hadde dermed fått en ny markedsmessig posisjon der kunstnerens navn, verkets autenticitet og sjeldenhet, ble viktige faktorer. Var opplaget lite, økte trykkenes sjeldenhetsverdi.

Selv om tendensen de senere år har vært at tresnittet er blitt erstattet av andre grafiske uttrykksformer, er det blant norske og utenlandske samtidskunstnere i dag flere som arbeider med tresnitt alene eller i kombinasjon med andre teknikker. En del kunstnere eksperimenterer med ulike bunnmaterialer, trykkeunderlag og nye trykketeknikker. Tresnittet egner seg dessuten godt til store formater og spesielle effekter kan oppnås ved å bearbeide treet med grovere verktøy som for eksempel motorsag og drill.

6.0 Om å gå på kunstutstilling

For skoler i Haugesundområdet vil det være naturlig å ta klasser med til HB, også på egenhånd (uten omviser). Det er mange måter å organisere et slikt besøk på, og nedenfor finnes noen forslag til aktiviteter. Vi anbefaler lærerne å bli kjent med utstillingen(e) i forkant. Det går an å møte på utstillingene uten å ha forberedt elevene, men i noen tilfeller kan det være en fordel at de har et visst kjennskap til det dere skal skje og det som skal foregå. Aktivisering og variasjon er aktuelle undervisningsprinsipper også i galleriet. Beregn god tid, 1,5 - 2 t hvis mulig. En mulig presentasjon og tidsmessig fordeling er:

- Introduksjon gjennomgang av opplegget osv.: ca. 20 min.
- Egenaktivitet. Elevene får gå på egenhånd å se på bildene. Oppgaver, gruppearbeid osv.: ca. 30 min.
- Samling med muntlig framføring og samtale med elever: ca. 35 min.

Be gjerne elevene komme med forslag til gjennomføring av besøket. Hvis klassen deles inn i grupper kan disse få ulike oppgaver slik at det blir større spredning i innfallsvinkler.

Forslag til aktiviseringsoppgaver:

Samtalen: Lage kort med forskjellige emner / tema som elevene skal diskutere to og to eller gruppevis (elevene trekker kortene). Er man heldig kan de diskusjonene som evt. oppstår bli en fruktbar sirkel der man lytter, utveksler synspunkter og erfaringer og kanskje utvider horisonten litt... En variant er å la gruppene lage 5-10 korte utsagn om et kunstverk (førsteintrykk / "brainstorm") som beskriver noe om innholdet (ikke utsagn som stygt /pent osv.), hvilke assosiasjoner verket gir dem, hvordan det berører dem osv. Legges fram for de andre gruppene, noter hverandres reaksjoner.

Billedanalyse: Dele ut analyseark som elevene skal besvare. 1-2 bilder.

Lukk øynene: En elev beskriver utvalgte bilder i detalj for resten av klassen / gruppen / en annen elev som ikke får se bildet (lukker øynene). Dette gir god trening i å se "aktivt" og oppøver elevenes visuelle fantasi.

Fortelling / dikt: Elevene skriver en liten fortelling / dikt el.l. inspirert av ett eller flere av bildene. Dette skal være personlige tekster. Angi et maksimum antall ord / lengde (for eksempel en halv A4 side).

Rollespill: To "kulturjournalister" skal lage et radioprogram, og de er nå på utstilling for å diskutere ett (flere) bilde(r). Den ene liker bildet, den andre ikke. Presentere og grunngi synspunktene.

Velg ditt yndlingsbilde: Elevene velger seg ett bilde hver som de synes gir dem noe spesielt. Be dem om å skrive ned sine tanker rundt dette kunstverket. Hva er det som gjør det spesielt for dem? Motiv / form osv.

Anmeldelse: Elevene skriver ned noen linjer om utstillingen som helhet (hvor den henger, museumslokalene, monteringen, utstillingens tema osv.) og går så i dybden på noen av verkene. Be elevene grunngi sin kritikk. Presentere for resten av klassen.

Quiz: Elevene (gruppevis) lager quiz. Gruppene bytter så spørsmålene og løser hverandres oppgaver.

Modellering: La elevene modellere, stille seg opp som evt. figurer i bilder.

Tegning, skisser: Elevene får velge seg ett verk de skal lage en skisse av, enten hele motivet eller en detalj.

Uansett hvilke aktiviteter det legges opp til, kan det være utbytterikt å gjennomgå og diskutere svarene i plenum til slutt. Se også øvrige oppgaver i læremiddelpakken.

Ønsker dere å avslutte besøket med praktisk arbeid i galleriets verksted, ta kontakt med HB i forkant og bestill tid.

7.0 Litteratur og nettressurser

Litteratur

Danbolt, Gunnar: *Blikk for bilder*. Oslo 2002.

Danbolt, Gunnar og Meyer, Siri: *Når bilder formidler. En bok om visuell kommunikasjon*. Oslo 1988.

Hanne Borchgrevink, utstillingskatalog til Festspillutstillingen 2011, Bergen Kunsthall 2011.

Helliesen, Sidsel: *Grafikk. Norsk kunstgrafikk i dag; Norske Grafikere 75 år. 1919-1994*, Oslo 1994.

Helliesen, Sidsel: *Norsk grafikk gjennom 100 år*, Oslo 2000.

Helliesen, Sidsel: *Vi ser på grafikk*, Oslo 1987.

Holzschnitt Heute: Utstillingskatalog, Stadt Ostfildern 1989.

Hovet, Vilborg S: *Den illustrerte boka. Historia om norsk bokillustrasjon*, Oslo 2011

Gotfredsen, Lise: *Bildets formspråk*, Oslo 1991.

Koefoed, Holger: *Modernismen i kunsthistorien fra 1870 til 1990-årene*, Oslo 1988

Knut Rumohr, Tresnitt og xylografi, utstillingskatalog, Bergen Kunstmuseum 2006.

Lien, Sigrid og Meyer, Siri (red.): *Talende bilder. Tekster om kunst og visuell kultur*, Oslo 2010

Mørstad, Erik: *Visuell analyse: Metode og skriveråd*, Oslo 2000.

Melbye, Anne Therese: *Trygve Goa. Forenklingens mester*, Haugesund Billedgalleri 2005.

Meyer, Siri: *Hva er et bilde. Om visuell kultur*, Oslo 2009

Nicklasson, Kim: *Om Högtryck ur vår tids grafik*, Kristianstad 1992.

Opstad, Gunvald: "Henrik Finnes tresnitt", *Kunst og Kultur* 1990, s. 2-25.

Peter Brandes. Næsten intet. Dine Sår. Mine Sår: Utstillingskatalog, Museet for Religiøs Kunst i Lemvig 2000.

Rød, Johannes (red.): *Tendens. Samtidskunst 2001, Tema: Kunstsamleren*, Oslo 2001.

Thiem, Gunther: *Der deutsche Holzschnitt im 20. Jahrhundert*, Berlin 1988.

Ukiyo-e. Bilder fra den flytende verden. Japanske fargetresnitt i Bergen Kunstmuseum, utstillingskatalog, Bergen Kunstmuseum 2004.

For øvrig vises til Tjørhomsamlingens arkiv.

Nettadresser

Bladet *Form*. Her finnes en del relevant stoff om grafikk, sjekk også nettsiden <http://www.kunstogdesign.no>

Kunst i skolen: www.kunstiskolen.no

Haugesund Billedgalleri er en av flere museer med en rikholdig samling grafikk. Av andre grafiske samlinger kan her nevnes:

Bergen Kunstmuseums samling av japanske tresnitt som ble donert av Johan R. J. Thesen etter krigen, samt museets samling av Knut Rumohrs tresnitt og xylografier, www.kunstmuseene.no.

Nasjonalmuseets samling av tegning og grafikk, www.nasjonalmuseet.no.

Munch-museets samling av Munchs grafiske blad, www.munch.museum.no.

Lillehammer Kunstmuseum, www.lillehammerartmuseum.com

Eikaasgalleriet i Jølster. www.astruptunet.com.

Eksempler på utenlandske samlinger som også har grafikk er:

Statens museum for Kunst sin kobberstikksamling, www.smk.dk

Städtisches Kunstmuseum Spendhaus Reutlingens samling av tresnitt, www.reutlingen.de

Stiftung Sammlung Walther Groz med vekt på tysk ekspresjonisme og realisme, i Galerie Albstadt, www.albstadt.de/kultur-freizeit/museen/

Peter Kowalds Kunstsammling, www.galerie-epikur.de

Leopold Sammling, Wien, www.leopoldmuseum.org

Graphische Sammling Albertina, også Wien, www.albertina.at

British Museums avdeling for trykk og tegninger regnes som en verdens fremste og prestisjetunge grafikkksamlinger, www.britishmuseum.org. Der er også norske kunstnere som Harald Kihle, Ludvig Eikaas Niklas Gulbrandsen er representert.

Andre kjente museer i denne sammenheng er Museum of Modern Art i New York (MOMA) <http://www.moma.org/>

Andre lenker:

<http://www.norske-grafikere.no/>

<http://www.grafiskasallskapet.se/>

<http://www.danskegrafikere.dk/>

<http://www.islenskgrafik.is/>

<http://www.taidegraafikot.fi/english/index.htm>

<http://www.louisiana.dk/dk>

<http://www.fng.fi/>

<http://www.harcogallery.com/>

<http://ukaf.no/>

<http://www.moma.org/interactives/projects/2001/whatisaprint/print.html>